

VYRESNIŲ KLASIŲ MOKINIŲ PSICHOLOGINĖS GEROVĖS PROGNOSTINIAI KINTAMIEJI

Živilė Šarakauskienė

Doktorantė
Vilniaus universitetas
Bendrosios psichologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. +370 5 266 76 05
El. paštas: zsarakau@gmail.com

Albinas Bagdonas

Gamtos mokslų daktaras profesorius
Vilniaus universitetas
Specialiosios psichologijos laboratorija
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. +370 5 268 72 55
El. paštas: albinas.bagdonas@fsf.vu.lt

Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. SIN-11/2010) ir Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija.

This research was funded by a grant (No. SIN-11/11/2010) from the Research Council of Lithuania and Laboratory of Special Psychology of Vilnius University.

Vis daugėjant paauglių psichinių sutrikimų, kartu esant ribotoms investicijoms ir paslaugų prieinamumui, kyla susidomėjimas mokinių psichologine gerove. Atliktas tyrimas siekia užpildyti šios imties psichologinės gerovės tyrimų trūkumą ir praplėčia supratimą, kokie yra Lietuvos vyresniųjų klasių mokinių psichologinės gerovės prognostiniai veiksniai. Buvo ištirti Lietuvos vyresniųjų klasių mokinių psichologinės gerovės matmenys (savęs priėmimas, gyvenimo tikslas, aplinkos kontrolė, asmeninis augimas, teigiami santykiai su kitais, autonomija) ir, apklausus 655 aštuntų, dešimtų ir dvyliktų klasių Lietuvos mokinius iš 21 bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo mokyklos, naudojant daugialypę tiesinę regresiją nustatyta, kad vyresniųjų klasių mokinių psichologinė gerovė nepriklauso nuo šeimos sudėties, jų gyvenamosios vietos, dalyvavimo popamokinėje veikloje. Griežtos išvados dėl lyties, amžiaus, ekonominių išteklių ir psichologinės gerovės nepriklausomybės daryti negalima. Vaikinių aplinkos kontrolės, gyvenimo tikslo ir savęs priėmimo matmenų įverčiai didesni už merginų, 18 m. mokinių asmeninio augimo ir gyvenimo tikslo įverčiai didesni už jaunesnių, o mokinių iš tėvų gaunamos pajamos smulkioms išlaidoms nebuvo susijusios su šiais dviem psichologinės gerovės matmenimis. Sėkmingesnis mokymasis reikšmingai prognozavo didesnius autonomijos, asmeninio augimo ir gyvenimo tikslo skalių įverčius. Asmenybės kintamieji stipriau nei sociodemografiniai prognozavo mokinių psichologinę gerovę. Ekstraversija susijusi su didesne psichologine gerove, sąmoningumas – su didesniais aplinkos kontrolės ir gyvenimo tikslo matmenų įverčiais. Emocinis stabilumas susijęs su aplinkos kontrolės, teigiamų santykių su kitais ir savęs priėmimo matmenimis. Neurotiškumas nesusijęs su autonomijos ir gyvenimo tikslo matmenimis. Internalumas prognozuoja didesnę psichologinę gerovę. Vis dėlto šiame tyrime analizuoti sociodemografiniai ir asmenybės prognostiniai kintamieji paaiškina tik nedidelę dalį psichologinės gerovės matmenų dispersijos. Tai reiškia, kad ateities tyrimuose reikia ieškoti kitų prognostinių kintamųjų, kurie paaiškintų likusių didesnę dispersijos dalį.

Pagrindiniai žodžiai: psichologinė gerovė, mokiniai, asmenybės bruožai, kontrolės lokusas, sociodemografiniai kintamieji.

Ivadas

Psichikos sveikatos ir gerovės svarba jau yra suprantama net aukščiausio lygio ES politikų, kurie pasirašė „Europos paktą dėl psichinės sveikatos ir gerovės“ (2008) ir pripažino „psichinės sveikatos ir gerovės svarbą bei aktualumą Europos Sąjungai, jos valstybėms narėms, tarpininkams ir piliečiams“ (2 p.). Europos Parlamento rezoliucijoje (Psichikos sveikata, 2009) dėl psichikos sveikatos teigiama, kad „ilgalaikės psichinės sveikatos pagrindas formuojamas ankstyvajame amžiuje“ ir „iki 50 % psichinių sutrikimų prasideda paauglystės metu“. Paauglystė yra dramatiškų iššūkių laikotarpis, reikalaujantis prisitaikyti prie pokyčių savyje, šeimoje ir bendraamžių grupėje (Lerner, 2002). Dabartinėje švietimo sistemoje kai kurie baigiamųjų klasių mokiniai patiria ir institucinių pokyčių, kai iš vidurinės mokyklos pereina mokyti į profesinę. Reikia pažymėti, kad ne visiems paaugliams vienodai vyksta visi pokyčiai, ne tuo pačiu greičiu ir turi nevienodų pasekmių. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, vienas paauglys iš penkių turi kognityvių, emocinių ir elgesio sunkumų, ir vienas paauglys iš aštuonių kenčia nuo diagnozuotų psichinių sutrikimų. Šis paplitimas didėja kas dešimtmetį (Florence Declaration, 2007). Atsižvelgiant į paauglių psichinių sutrikimų dydį, kartu esant ribotoms investicijoms ir paslaugų prieinamumui, kyla prevencijos ir ankstyvo gydymo intervencijų, gebančių skatinti sveiką raidą ir psichologinę gerovę (PG), klausimas (Caffo and Forresi, 2008). Efektyviausia būtų jas vykdyti plėtojant programas mokyklose, kur paaugliai praleidžia didžiąją dalį savo laiko. Efektyvios pro-

gramos ne tik sumažina rizikos veiksnių mokinių aplinkoje, bet ir pabrėžia paauglių stiprybes ir turimas vertingas savybes, gebėjimus (Lerner, 2002). Tie gebėjimai yra gynybiniai veiksniai, kurie padeda jiems judėti į priekį pozityvios raidos keliu. Taip pat programos turėtų siekti didinti mokinių PG, mokinant gyvenimo įgūdžių ir vykdamas priekabiavimo prevenciją (Florence Declaration, 2007). Nors yra raginama atlikti daugiau psichikos sveikatos ir gerovės mokslinių tyrimų, dėl problemų, su kuriomis susiduria paaugliai, gausos akcentavimo moksliniuose tyrimuose kur kas mažiau yra žinoma apie paauglių sėkmes ir PG. Todėl profesionalai, kurie dirba su šia imtimi, turi nesubalansuotą jų psichikos sveikatos ir stiprybių supratimą (Vera et al., 2008).

Plačiąja prasme gerovės sąvoka mokslinėje literatūroje apima optimalų psichologinį funkcionavimą ir patirtį (Ryan and Deci, 2001). Visus gerovės tyrinėjimus galima suskirstyti į dvi plačias, atskiras, nors ir susiklojančias, kategorijas. Jos yra paremtos dviem skirtingomis gerovės sampratomis, egzistuojančiomis jau nuo antikos laikų. Pirmoji dažniausiai vadinama *hedonistine* (Kahneman et al., 1999, cituojama pagal Ryan and Deci, 2001). Ji atspindi požiūrį, kad gerovė susideda iš malonumo ar laimės ir dažniausiai yra vadinama subjektyvia gerove. Antra – *eudaimonizmas* (angl. *eudaimonism*; Waterman, 1993, cituojama pagal Ryan and Deci, 2001; Ryff, 1989) – vadovaujantis šia samprata gerovė yra apibūdinama kaip siekis realizuoti žmogiškąjį potencialą, savo tikrąją prigimtį ir vadinama psichologine gerove. Taigi, dėmesio centre atsiduria labiau tai, ką asmuo daro ar galvoja,

nei tai, kaip ji (-s) jaučiasi. Eudaimoninis požiūris yra platesnis ir mažiau konkretus nei hedonistinis, nes apima daugybę įvairių patirčių ir nuostatų (pvz., asmeniniai tikslai, vertybės), kuriais žmonės siekia asmeninio augimo, suteikia prasmę ir ieško savo gyvenimo tikslo (Lent, 2004). 1989 m. C. D. Ryff, remdamasi literatūros analize, išskyrė šešis teorija paremtus PG matmenis:

- *Savęs priėmimas* (SP) – teigiamas požiūris į save ir savo praėjusį gyvenimą, suvokiant savo ribotumus.
- *Gyvenimo tikslas* (GT) – tikslų ir siekių, kurie suteikia gyvenimui prasmę, turėjimas.
- *Aplinkos kontrolė* (AK) – sugebėjimas susidoroti su kompleksiniais kasdieninio gyvenimo reikalavimais, pritaikyti aplinką taip, kad atitiktų asmeninius poreikius ir troškimus.
- *Asmeninis augimas* (AA) – nenutrūkstamos raidos ir savirealizacijos jausmo turėjimas.
- *Teigiama santykiai su kitais* (TS) – siekimas užmegzti ir palaikyti šiltus, pasitikėjimu grįstus tarpasmeninius santykius su kitais.
- *Autonomija* (AU) – sugebėjimas laikytis savo paties įsitikinimų (Ryff, 1989; Ryff and Keyes, 1995; Keyes et al., 2002).

Kiekvienas iš šių matmenų yra teorinis konstruktas, kuris nurodo skirtingus pozityvaus funkcionavimo aspektus (Ryff, 1989). Nors šių matmenų išskyrimas padidino domėjimąsi PG ir lėmė didesnę tyrėjų aktyvumą, yra susiduriama su daug sunkumų nagrinėjant šį reiškinį. Visų pirma, apžvelgti ir palyginti tyrimus, atliktus

naudojant C. D. Ryff PG skales, yra ganėtinai sudėtinga, nes yra keletas jų versijų (apimančių nuo 12 iki 120 teiginių), kurių susiklojimo laipsnis taip pat varijuoja (Abbott et al., 2010; Fernandes et al., 2010). Antra, daugiausia tyrimų yra atliekama su suaugusiais, todėl mokinių imčių tyrimų užsienio literatūroje aprašoma nedaug, o Lietuvoje mums nepavyko rasti nė vieno. Atsižvelgiant į tai, svarbu nustatyti, kokio lygio yra Lietuvos vyresnių klasių mokinių PG. Kartu, visų pirma, yra prasminga nustatyti reikšmingus prognostinius sociodemografinius kintamuosius ir PG ryšį su jais. Mokinių, pasižyminčių didesne arba mažesne PG, grupių, sudarytų pagal sociodemografinius kintamuosius, identifikavimas praplėstų supratimą apie dabartinę mokinių PG būklę ir sudarytų sąlygas efektyviau taikyti prevencines ar PG didinančias programas.

Tyrimais nustatyta, kad paauglių imtyje lytis nebuvo susijusi su bendru PG rodikliu (Garcia, 2011), o suaugusiųjų lyties, amžiaus ir įvairių PG matmenų sąsajos buvo skirtingos (Ryff and Singer, 2008). Amžius ir išsilavinimo lygiai visiems PG matmenims buvo mažo prognozavimo reikšmingumo, moterų balai buvo aukštesni TS ir AA skalių (Ryff, 1989), o vyrų – aukštesni AU skalės (Burns and Machin, 2010).

Kai kurie tyrėjai (Vera et al., 2008) teigia, kad didmiesčiuose gyvenantys mokiniai savo aplinkoje turi daugiau rizikos faktorių, kurie gali nulemti neigiamą gerovės raidą. Tad mokinių iš įvairaus gyventojų tankumo vietų PG ištyrimas leistų įvertinti gyvenamosios vietos ryšį su ja.

Turint omenyje, kad PG yra susijusi su savo potencialo realizavimu, tikslų turėjimu, jų siekimu, buvo nuspręsta į prognos-

tinių kintamųjų sąrašą įtraukti mokinių imčiai specifinius kintamuosius – mokymosi sėkmingumą ir dalyvavimą popamokinėje veikloje.

Tėvų elgesys ir požiūriai per diadinę įtaką veikia vaiko raidos procesus ir bendrą gerovę, o vaikai, savo ruožtu, veikia savo tėvų emocinį gyvenimą (Reder et al., 2006). Nepilnoje šeimoje gyvenantys vaikai gali turėti emocinių sunkumų, taip pat jų ekonominiai ištekliai gali būti mažesni už vaikų, gyvenančių pilnose šeimose. Šeimos sudėtis taip pat turi įtakos tėvų bendravimui su vaikais ir paauglių elgesiui (Lerner, 2002). Vis dėlto užsienio mokslininkų tyrimai rodo, kad šeimos sudėtis nėra susijusi su vaikų PG (Zinn and Eitzen, 2002).

Taip pat, nagrinėjant paauglių PG socio-demografinius prognostinius kintamuosius, svarbu ne tik atsižvelgti į šeimos sudėtį, bet ir įvertinti socioekonominio statuso skirtumus. Nustatyta, kad skiriasi paauglių šeimos ir mokyklos patirtys – priklauso nuo šeimos socioekonominio statuso (Lareau, 2003, cituojama pagal Yi et al., 2009). Jaunimas, turintis mažiau išteklių, linkęs turėti mažiau pažintinės stimuliacijos namuose ir ribotą popamokinę veiklą. Tačiau ar socioekonominių statusų skirtumai veikia paauglių PG, dar reikia sistemiškiau patyrinėti (Yi et al., 2009). Amžius ir ekonominiai ištekliai gali paveikti asmens siekiamus tikslus ir jų pobūdį, kurie, savo ruožtu, veikia gerovę. Pavyzdžiui, turtas gali tiesiogiai nedidinti psichologinės gerovės, bet iki tam tikro laipsnio, leidžiančio žmonėms siekti asmeniškai vertingų konkrečių tikslų, gali tapti svarbus (Lent, 2004). Dažniausiai mokinių ekonominiai ištekliai ir jų dydis priklauso nuo to, ar tėvai jiems

skiria dienpinigių smulkioms išlaidoms ir kokią sumą.

Individo lygmeniu stipriausiai su PG matmenimis susiję prognostiniai kintamieji yra asmenybės bruožai ir įsitikinimai. Penkių faktorių asmenybės modelis ypač vertingas tyrimuose savo apimamų bruožų spektru (McCrae and John, 1992; De Raad and Perugini, 2002). Didžiojo penketo ir PG sąsajos nėra vienodos, o priklauso nuo tiriamųjų amžiaus. Naujausiais duomenimis (Garcia, 2011), didesnę paauglių PG reikšmingai prognozuoja ekstraversija ir sąmoningumas, o neurotiškumas – priešingai, prognozuoja mažą PG, atvirumas patirčiai ir sutariamumas nesusiję su bendru PG įverčiu. Nustatyta, kad studentų (18–28 m.) imtyje neurotiškumo ir ekstraversijos sąsajos su PG (Landa et al., 2010) tokios pat kaip paauglių ir kad sutariamumas nesusijęs nė su vienu PG matmeniu. Sąmoningumas buvo teigiamai susijęs tik su AK ir GT. Skirtingai nuo kitų tyrėjų gautų rezultatų (Schmutte and Ryff, 1997), atvirumas patirčiai šioje imtyje buvo neigiamai susijęs tik su AK. Suaugusiųjų (44–65 m.) imtyje (Schmutte and Ryff, 1997) neurotiškumas, ekstraversija ir sąmoningumas iškilo kaip stiprūs ir pastovūs prognostiniai SP, AK ir GT kintamieji. Kiti PG matmenys atskleidė savitus asmenybės koreliatus. Pavyzdžiui, atvirumas patirčiai (kartu su ekstraversija) stipriai prognozavo AA matmenį. O sutariamumas prognozavo TS. Paskutinis matmuo – AU, buvo prognozuojamas kelių asmenybės bruožų, bet stipriausiai neurotiškumo (Schmutte and Ryff, 1997).

Šalia visų išvardytų PG prognostinių kintamųjų į šį tyrimą taip pat buvo įtrauktas kontrolės lokusas, siekiant nustatyti as-

meninių kontrolės įsitikinimų, kaip vieno iš kognityvių kintamųjų, kuris sulaukia daugiausia empirinio gerovės tyrėjų dėmesio (Lent, 2004), naudą prognozuojant mokinių PG. Kontrolė subjektyviai gali būti lokalizuojama išorėje (subjektyvi išorinė kontrolė), kai žmogus įvykius sieja su atsitiktinumu, sėkme, likimu ar kitų žmonių (ir nežinomų jėgų) įtaka arba savo paties savybėmis (subjektyvi vidinė kontrolė), tuomet įvykiai aiškinami kaip priklausantys nuo paties žmogaus elgesio ir savybių (Phares, 1976; Bagdonas ir Pociūtė, 1988). Atitinkamai žmonės skirstomi į eksternalus ir internalus (arba eksternalias ir internalias asmenybes). Internalai yra kognityviškai aktyvesni, geriau mokosi, aktyviau ieško informacijos, ją įgiję efektyviau panaudoja, yra dėmesingesni, rodo daugiau pastangų kontroliuoti aplinką nei eksternalai (Phares, 1976).

Apibendrinant, šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti, kokie sociodemografiniai ir asmenybės kintamieji reikšmingai prognozuotų vyresnių klasių mokinių skirtingų psichologinės gerovės matmenų įverčius. Analizuodami asmenybės bruožų ir PG matmenų sąsajas, tyrėjai dažnai rėmėsi vienanare analize – skirtingus asmenybės bruožus analizavo atskirai, po vieną vienu metu (Abbott et al., 2008). Daugianarė analizė leistų atsižvelgti į bet kokią koreliaciją tarp skirtingų asmenybės bruožų įverčių,

užpildytų esamų tyrimų spragą ir praplėstų ankstesnių tyrėjų gautus rezultatus.

Remiantis literatūros analize keliami hipotezė, kad Lietuvos vyresnių klasių mokinių PG matmenų įverčiai nepriklausys nuo klasės (amžiaus), lyties ir šeimos sudėties. O didesnis gyvenamosios vietos tankumas, mokymosi sėkmingumas, dalyvavimas popamokinėje veikloje, didesnių ekonominių išteklių turėjimas ir internalus kontrolės lokusas teigiamai prognozuos PG matmenų įverčius. Taip pat tikimasi, kad asmenybės kintamieji stipriau nei sociodemografiniai prognozuos mokinių PG: ekstraversija ir sąmoningumas reikšmingai prognozuos didesnę PG, o neurotiškumas – priešingai – mažesnę; atvirumas patirčiai ir sutariamumas nebus susiję su PG matmenimis.

Metodika

Tyrimo dalyviai. Iš viso apklausti 655 aštuntų, dešimtų ir dvyliktų klasių Lietuvos mokiniai iš 21 bendrojo lavinimo ir profesinio rengimo mokyklos. Merginos sudarė 58 % tiriamųjų. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir klases yra nurodytas 1-oje lentelėje.

Prieš atliekant tyrimą buvo gautas kiekvienos mokyklos administracijos atstovų leidimas. Tėvų sutikimo nebuvo prašoma, prieš tyrimą dar buvo atsiklausta pačių mo-

1 lentelė. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių ir klases

Klasė	Amžiaus vidurkis ir standartinis nuokrypis	N	Mažiausias amžius	Didžiausias amžius	Procentas nuo visos imties
8 klasė	14 ± 0,4	177	13	16	27,02
10 klasė	16 ± 0,5	207	15	18	31,60
12 klasė	18 ± 0,5	271	17	20	41,4
Iš viso	16 ± 1,7	655	13	20	100,0

kinių sutikimo, nesutinkantys – nepildė. Anketa mokiniams buvo pateikiama pildyti per pamoką, kurioje kai kuriais atvejais dalyvaudavo lygiagrečių klasių mokiniai.

Siekiant sudaryti reprezentatyvią Lietuvos imtį (remiantis Statistikos departamento 2005 m. sausio 1 d. duomenimis), buvo apklausti mokiniai iš mažiausiai vienos penkių didžiųjų miestų mokyklos ir iš kiekvieno geografinio regiono vieno miesto (≥ 5000 gyv.) ir vieno kaimo (< 5000 gyv.) (suskirsčius Lietuvą į keturis regionus (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio). Pagal gyvenamąją vietą tiriamieji pasiskirstė taip: 41,8 % iš penkių didžiųjų miestų, 36,8 % – iš regionų miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio), 21,4 % – iš minėtų regionų kaimo mokyklų.

Tyrimo metodai. Tiriamieji anonimiškai pildė specialiai tyrimui sudarytas skalių tipo anketas.

Informacija apie sociodemografinius kintamuosius. Buvo fiksuoti tokie sociodemografiniai kintamieji: amžius; lytis; klasė; gyvenamoji vieta; mokymosi sėkmingumas (prašyta nurodyti paskutinių metų visų dalykų pažymių vidurkį (imties vidurkis = $7,65 \pm 1,29$)); šeimos sudėtis (pilna šeima – gyvenantys su abiem tėvais, $N = 491$ (75 %), nepilna šeima – gyvenantys su vienu iš tėvų, $N = 130$ (19,8 %)); ekonominiai ištekliai (gaunamos iš tėvų pajamos per mėnesį smulkioms išlaidoms) (0–50Lt – $N = 327$; 51–100Lt – $N = 177$; 101 ir daugiau – $N = 146$); dalyvavimas popamokinėje veikloje (228 (34,8 %) atsakė, kad nedalyvauja, 425 (64,9 %) , kad dalyvauja).

Psichologinė gerovė. Matuota C. D. Ryff (1989) psichologinės gerovės skalėmis. Jas

versti ir naudoti buvo gautas autorės leidimas. Skalės atspindi šešis psichologinės gerovės matmenis: autonomija, asmeninis augimas, savęs priėmimas, gyvenimo tikslas, aplinkos kontrolė ir teigiami santykiai su kitais. Remiantis C. D. Ryff rekomendacija, tyrime kiekvienas matmuo buvo matuotas pateikiant devynis teiginius (iš viso 54 teiginiai). Tiriamasis turėjo pažymėti, kiek stipriai jis sutinka arba nesutinka su pateiktu teiginiu, – pasirinkti vieną iš šešių atsakymų variantų – nuo „visiškai sutinku“ iki atitinkamai „visiškai nesutinku“. Autonomijos skalės Cronbacho $\alpha = 0,72$ (vidurkis \pm SD = $4,07 \pm 0,69$), aplinkos kontrolės – $\alpha = 0,62$ (vidurkis \pm SD = $4,08 \pm 0,60$), asmeninio augimo – $\alpha = 0,60$ ($4,24 \pm 0,63$), teigiamų santykių su kitais – $\alpha = 0,72$ ($4,12 \pm 0,73$), gyvenimo tikslo – $\alpha = 0,67$ ($4,28 \pm 0,69$), savęs priėmimo – $\alpha = 0,74$ ($3,94 \pm 0,71$).

Kontrolės lokusas. Įvertintas Eksternalumo ir internalumo skale (Bagdonas ir Pociūtė, 1988). Remiantis šiame straipsnyje pateikta rekomendacija, šiame tyrime buvo naudojama sutrumpinta versija – 22 teiginiai. Tiriamasis turėjo pažymėti, su kuriuo atsakymu labiausiai sutampa jo nuomonė. Atsakymų variantai šeši: „Tikrai taip“ – 6, „Taip“ – 5, „Beveik taip“ – 4, „Beveik ne“ – 3, „Ne“ – 2, „Tikrai ne“ – 1. Aukštesni balai rodo didesnę internalumą, žemesni – eksternalumą. Cronbacho $\alpha = 0,82$ ($N = 652$; vidurkis \pm SD = $3,96 \pm 0,61$).

Asmenybės bruožai. Remiantis V. Gurkšnytės (2004) darbe pateiktu galutiniu lietuviškuoju apibūdinimų sąrašu ir papildoma informacija (kiekvienam faktoriui priskirtų apibūdinimų porų faktorių svoriais, koreliacija su bendru faktoriaus, kuriam jos priklauso, balu) buvo išrinkta po 6

kiekvieno iš penkių faktorių apibūdinimų poras (iš viso 30 porų). Tiriamojo prašyta pagal pateiktas apibūdinimų poras įvertinti savo asmenybę – pasirinkti tą atsakymo variantą, kuris, jo nuomone, geriausiai jį apibūdina. Atsakymų variantai nuo 1 (reikia, kad šalia parašytas apibūdinimas menkai išreikštas) iki 5 (gerai tinka asmeniui apibūdinti). Didesni balai žymi stipriau išreikštą tam tikrą asmenybės faktorių, išskyrus neurotiškumo faktorių. Matuoti Penkių faktorių modelio asmenybės bruožai – **ekstraversija** (ją rodys aukštesni balai, žemesni – intraversija) (pavyzdžiui, *šnekus-nešnekus*) – Cronbacho $\alpha = 0,75$ ($N = 650$; vidurkis \pm SD = $3,71 \pm 0,66$), **atvirumas patirčiai** (žemi balai rodo, kad žmogus yra uždaresnis patirčiai) (pvz., *sumanus-nesumanus*) – $\alpha = 0,71$ ($3,68 \pm 0,54$), **sutariamumas** (didesni įverčiai – didesnis taikumas, žemi balai – didesnis priešiškumas) (pvz., *geravalis-piktavalis*) – $\alpha = 0,77$ (vidurkis \pm SD = $3,89 \pm 0,58$), **sąmoningumas** (aukštesni balai – sąžiningumas, žemi balai rodo neorganizuotumą) (pvz., *darbštus-tingus*) $\alpha = 0,78$ ($3,67 \pm 0,65$), **neurotiškumas** (aukštesni balai rodo didesnę emocinį stabilumą, žemi – neurotiškumą) (pvz., *nervingas-ramus*) – $\alpha = 0,69$ ($3,20 \pm 0,66$).

Duomenų tvarkymas. IBM SPSS Statistics 19 programinis paketas buvo naudojamas skaičiuoti aprašomąją statistiką, patikimumą vidinio suderinamumo būdu (Cronbacho α). Duomenys, analizuoti naudojant daugialypę tiesinę regresiją, buvo perkoduoti į dichotominius kintamuosius, vadovaujantis pseudokintamųjų panaudojimu daugialypės regresijos modelyje (Čekanavičius ir Murauskas, 2002) (lytis (merginos = 1, vaikinai = 0), klasė

(8 = 00, 10 = 01, 12 = 10), gyvenamoji vieta (kaimas = 00, regiono miestas = 01, didmiestis = 10), šeimos sudėtis (pilna = 1, nepilna = 0), ekonominiai ištekliai (0–50 Lt = 00, 51–100 Lt = 01, 101 Lt ir daugiau = 10), dalyvavimas popamokinėje veikloje (taip = 1, ne = 0).

Tyrimo rezultatai

Apskaičiavus visas psichologinės gerovės matmenų, asmenybės bruožų ir kontrolės lokuso tarpusavio koreliacijas gauta, kad beveik visos (išskyrus neurotiškumo faktoriaus koreliacijas su AA ir ekstraversijos skalėmis, abiem atvejais $r = 0,07$, $p > 0,05$) yra statistškai reikšmingos ir svyruoja nuo 0,09 ($p < 0,05$, AU skalė su neurotiškumu) iki 0,64 ($p \leq 0,001$, AK su SP). Analizuojant vien PG matmenų ir Penkių asmenybės faktorių tarpusavio koreliacijas nustatyta, kad mažiausia (atmetus minėtą statistškai nereikšmingą neurotiškumo ir AA koreliaciją) statistškai reikšminga koreliacija yra tarp AU ir neurotiškumo ($r = 0,09$, $p < 0,05$), didžiausia – tarp TS ir ekstraversijos ($r = 0,45$, $p \leq 0,001$). Stengiantis įvertinti, kiek stipriai PG matmenys ir Penki asmenybės faktoriai susikloja, buvo nustatyta, kad didžiausia bendra dispersija siekia 20 % (tiek TS dispersijos paaiškina ekstraversijos faktorius). Kiti autoriai (Burns and Machin, 2010) teigia nustatę 31 % PG susiklojimą su asmenybės bruožais (suaugusiųjų, 30–55 m. imtyje). Taigi, šio tyrimo rezultatai rodo, kad mokinių PG mažesniu laipsniu susikloja su asmenybės faktoriais. Kaip matyti iš 2-os lentelės, tarp kai kurių PG matmenų ir asmenybės faktorių yra stiprus ryšys,

2 lentelė. *Psichologinės gerovės matmenų ir Didžiojo penketo asmenybės faktorių tarpusavio koreliacijų įverčiai ir jų statistinis reikšmingumas*

PG matmuo	Asmenybės faktoriai				
	EK	SU	SA	AP	NE
AU	0,35***	0,13***	0,16***	0,29***	0,09*
AK	0,35***	0,23***	0,41***	0,31***	0,28***
AA	0,24***	0,21***	0,20***	0,28***	0,07
TS	0,45***	0,31***	0,29***	0,26***	0,22***
GT	0,31***	0,26***	0,36***	0,34***	0,13***
SP	0,37***	0,19***	0,27***	0,34***	0,25***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

AU – autonomija; AK – aplinkos kontrolė; AA – asmeninis augimas; TS – teigiami santykiai su kitais; GT – gyvenimo tikslas; SP – savęs priėmimas; EK – ekstraversija; SU – sutariamumas; SA – sąmoningumas; AP – atvirumas patirčiai; NE – neurotiškumas.

tačiau apskritai šie rezultatai rodo, kad tai yra atskiri konstruktai.

PG matmenų prognostiniai kintamieji

Pagrindinėms hipotezėms patikrinti buvo atlikta daugialypė tiesinė regresija, taikant žingsninį metodą. Kiekvienam iš šešių priklausomų kintamųjų (*AU*, *AA*, *SP*, *GT*, *AK* ir *TS*) buvo sudarytos atskiros lygtys. Galutinių regresijos modelių statistiškai

reikšmingi prognostiniai kintamieji, determinacijos koeficiento pokyčiai (ΔR^2) ir koeficientų įverčiai (B), jų standartiniai nuokrypiai ($SE B$) ir standartizuotieji koeficientai (β) yra pateikti 3-ioje lentelėje.

Lyginant gautas visų šešių PG matmenų regresines lygtis tarpusavyje nustatyta, kad *AU* ir *AA* skalių dispersijos prognostiniai kintamieji paaiškina mažiausiai (po 16,5 %), o *AK* ir *TS* – daugiausiai (po 28,6 %). Prognostinių kintamųjų, statistiškai

3 lentelė. *Galutinių daugialypės tiesinės žingsninės regresijos modelių (prognozuojant šešis psichologinės gerovės matmenis) statistiškai reikšmingi prognostiniai kintamieji, determinacijos koeficiento pokyčiai (ΔR^2) ir koeficientų įverčiai (B), jų standartiniai nuokrypiai ($SE B$), standartizuotieji koeficientai (β)*

PG matmuo	Prognozuojantis kintamasis	ΔR^2	B	$SE B$	β
Autonomija	Konstanta		1,823	0,228	
	Ekstraversija	0,120***	0,295	0,046	0,278***
	Mokymosi sėkmingumas	0,025***	0,075	0,022	0,139***
	101 Lt ir daugiau	0,010**	0,171	0,064	0,102**
	Atvirumas patirčiai	0,009*	0,144	0,058	0,112*

3 lentelės tęsinys

PG matmuo	Prognozuojantis kintamasis	ΔR^2	B	SE B	β
Aplinkos kontrolė	Konstanta		1,348	0,201	
	Šašoningumas	0,168***	0,269	0,039	0,290***
	Ekstraversija	0,055***	0,230	0,034	0,252***
	Neurotiškumas	0,030***	0,153	0,035	0,170***
	101 Lt ir daugiau	0,012**	0,147	0,052	0,102**
	Kontrolės lokusas	0,012**	0,107	0,035	0,110**
	Lytis (merginos)	0,009*	-0,120	0,045	-0,100**
Asmeninis augimas	Konstanta		1,952	0,233	
	Kontrolės lokusas	0,073***	0,183	0,041	0,180***
	Atvirumas patirčiai	0,047***	0,139	0,052	0,121**
	Ekstraversija	0,017***	0,156	0,041	0,165***
	Mokymosi sėkmingumas	0,014**	0,069	0,020	0,144***
	12 klasė	0,007*	0,105	0,049	0,084*
	Pilna šeima	0,006*	-0,120	0,059	-0,079*
Teigiami santykiai su kitais	Konstanta		1,023	0,261	
	Ekstraversija	0,228***	0,497	0,045	0,451***
	Neurotiškumas	0,030***	0,169	0,041	0,155***
	Sutariamumas	0,008**	0,181	0,054	0,144***
	Kontrolės lokusas	0,008*	0,121	0,043	0,102**
	Atvirumas patirčiai	0,006*	-0,135	0,059	-0,101*
	101 Lt ir daugiau	0,005*	0,123	0,062	0,071*
Gyvenimo tikslas	Konstanta		1,009	0,233	
	Šašoningumas	0,125***	0,252	0,043	0,238***
	Kontrolės lokusas	0,079***	0,261	0,042	0,234***
	Ekstraversija	0,032***	0,211	0,040	0,202***
	12 klasė	0,010**	0,166	0,050	0,120***
	Dalyvauja popamokinėje veikloje	0,012**	0,130	0,053	0,091*
	Lytis (merginos)	0,007*	-0,161	0,053	-0,117**
	Mokymosi sėkmingumas	0,009**	0,060	0,022	0,112**
Savęs priėmimas	Konstanta		0,772	0,256	
	Ekstraversija	0,129***	0,294	0,045	0,270***
	Neurotiškumas	0,057***	0,224	0,041	0,208***
	Kontrolės lokusas	0,023***	0,158	0,043	0,135***
	Atvirumas patirčiai	0,017***	0,208	0,056	0,157***
	101 Lt ir daugiau	0,010**	0,156	0,064	0,091*
	Lytis (merginos)	0,006*	-0,113	0,054	-0,079*

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

kai reikšmingai prognozuojančių PG matmenis, skaičius regresinėse lygtyse svyruoja nuo keturių (AU) iki septynių (GT).

Keturi statistiškai reikšmingi prognostiniai kintamieji (ekstraversija, mokymosi sėkmingumas, ekonominiai ištekliai ir atvirumas patirčiai), teigiamai susiję su **autonomija**, paaiškina 16,5 % skalės dispersijos; stipriausiai susijusi yra ekstraversija ($\beta = 0,278$).

Šeši kintamieji prognozuoja 28,6 % **aplinkos kontrolės** dispersijos; stipriausiai susijęs – sąmoningumas ($\beta = 0,290$). Vienintelis moteriškosios lyties kintamasis yra neigiamai susijęs su AK matmeniu. Tai reiškia, kad merginų šios skalės įverčiai yra mažesni nei vaikinų.

Taip pat šeši kintamieji prognozuoja 16,5 % **asmeninio augimo** dispersijos; stipriausiai susijęs yra kontrolės lokusas ($\beta = 0,180$). Visi kintamieji (išskyrus šeimos sudėtį) yra teigiamai susiję su AA. Kadangi į regresinę lygtį buvo įtrauktas pilnos šeimos sudėties kintamasis, tai neigiama šio kintamojo sąsaja su AA reiškia, kad šios skalės įverčiai yra didesni mokinių iš nepilnos šeimos.

Šeši kintamieji prognozuoja 28,6 % **teigiamų santykių su kitais** dispersijos; stipriausiai prognozuoja ekstraversijos asmenybės faktorius ($\beta = 0,451$). Visi prognostiniai kintamieji yra teigiamai susiję su TS skale, išskyrus atvirumo patirčiai asmenybės faktorių. Tai reiškia, kad kuo mokinyt atviresnis patirčiai, tuo jo TS skalės įverčiai mažesni.

Septyni kintamieji prognozuoja 27,5 % **gyvenimo tikslo** dispersijos; stipriausiai prognozuoja sąmoningumo asmenybės faktorius ($\beta = 0,238$). Vienintelis moteriškosios lyties kintamasis – neigiamai susi-

jęs su GT. Tai reiškia, kad užfiksavus kitus reikšmingus prognostinius kintamuosius, vaikinų GT skalės įverčiai didesni negu merginų.

Šeši kintamieji paaiškina 24,1 % **savęs priėmimo** dispersijos; stipriausiai prognozuoja – ekstraversija ($\beta = 0,270$). Kaip ir GT atveju, fiksavus visus reikšmingus prognostinius kintamuosius, merginų SP įverčiai mažesni už vaikinų.

Rezultatų aptarimas

Peržvelgus gautus rezultatus (3-ia lentelė) galima teigti, kad pasitvirtino hipotezė dėl PG nepriklausymo nuo šeimos sudėties. Šeimos sudėties kintamasis (gyvenimas pilnoje šeimoje) buvo reikšmingas prognostinis vienintelės AA skalės kintamasis, tačiau jo įtraukimas į regresinę lygtį paaiškino labai mažą dispersijos dalį (0,6%). Tad šeimos sudėties kintamojo nedidelio standartizuoto koeficiento ($\beta = -0,079$, $p = 0,42$) statistiškai reikšmingo skirtumo atsiradimą galėjo nulemti didelė tiriamųjų imtis. Tikėtina, kad, sumažinus imtį ar įtraukus į lygtį daugiau prognostinių kintamųjų, šeimos sudėties įtaka taptų statistiškai nereikšminga. Tokie rezultatai patvirtina kitų autorių nuomonę, kad mokinių PG labiau veikia paauglio santykiai su tėvais ir kiti vaikų ir tėvų bendravimo ypatumai, nei šeimos sudėtis (Zinn and Eitzen, 2002).

Priešingai keltai hipotezei, gyvenamosios vietos kintamasis statistiškai reikšmingai neprognozavo nė vieno PG matmens. Tai reiškia, kad vyresnių klasių mokinių PG nepriklauso nuo jų gyvenamosios vietos. Tad kuriamos prevencinės mokinių PG didinimo programos gali būti vienodos gyvenantiems ir didmiesčiuose, ir kaimuose.

Taip pat, priešingai keltai hipotezei, griežtos išvados dėl lyties ir PG nepriklausomybės daryti negalima, nes šis kintamasis statistiškai reikšmingai prognozavo tris PG matmenis – AK, GT ir SP. Visais trimis atvejais sąsaja buvo neigiama ir reiškė, kad vaikinų šių skalių įverčiai didesni už merginų. Palyginti su vaikinais, merginos turi mažiau tikslų, kurie suteikia gyvenimui prasmę, joms sunkiau susidoroti su kasdieninio gyvenimo reikalavimais ir jų požiūris į save mažiau teigiamas. Atsižvelgiant į tokius rezultatus, ateityje tyrimais būtų įdomu nustatyti, ar šiuos skirtumus galėjo nulemti tai, kad tradiciškai merginoms tėvai kelia didesnius reikalavimus, pavyzdžiui, namų ruošoje. Tai būtų galima ištirti papildomai įvertinus merginų ir vaikinų atliekamų socialinių vaidmenų skaičių ir pobūdį, nors visais atvejais lyties kintamojo indėlis į minėtų PG matmenų prognozavimą nėra didelis (visur paaiškina po beveik vieną procentą dispersijos) ir, kaip matome iš 3-ios lentelės, šių skalių įverčiai nestipriai priklauso nuo jo. Tad, tyrinėjant mokinių PG ateityje, reikėtų atkreipti dėmesį, ar nustatytos tendencijos kartojasi ir ar, įtraukus daugiau prognostinių kintamųjų, jos vis dar bus statistiškai reikšmingos.

Buvo tikimasi, kad amžius neprognozuos PG. Ši hipotezė nepasitvirtino tik iš dalies – amžius (klasės kintamasis) statistiškai reikšmingai prognozavo du PG matmenis – AA ir GT. Dvyliktokų šių skalių įverčiai buvo didesni. Vadinas, 18 metų mokiniai turi stipresnę savirealizacijos jausmą ir daugiau gyvenimui suteikiančių prasmę tikslų bei siekių, nei jaunesni (žemesnių klasių) mokiniai. Gali būti, kad tokius skirtumus nulėmė dvyliktokų ruoš-

masis artėjantiems baigiamiesiems egzaminams (bendrojo lavinimo mokyklose) arba prasidėjęs profesinis rengimas (profesinėse mokyklose). Ateityje būtų įdomu šią tendenciją panagrinėti detaliau – šias dvi 18 metų imtis analizuoti atskirai, surinkti daugiau informacijos apie jų turimus tikslus, siekius ir patiriamų savirealizacijos jausmų stiprumą arba ilgalaikiu tyrimu nustatyti, kaip šių dviejų skalių įverčiai pakinta praėjus keleriems metams po mokyklos baigimo ir profesinių studijų pradžios.

Didesnis mokymosi sėkmingumas reikšmingai prognozavo didesnius AU, AA ir GT skalių įverčius. Taigi, galima teigti, kad hipotezė apie jo ryšio su PG kryptį pasitvirtino.

Dalyvavimo popamokinėje veikloje kintamasis reikšmingai prognozavo tik vieną GT matmenį ir nuo jo GT įverčiai priklausė mažiausiai. Tad, apibendrinant, galima daryti išvadą, kad mokinių PG įverčių dydis nepriklauso nuo šio kintamojo.

Iš 3-ios lentelės matome, kad ekonominių išteklių kintamasis statistiškai reikšmingai prognozuoja keturis (daugiausia iš visų sociodemografinių kintamųjų grupės) PG matmenis – AU, AK, TS ir SP. Visais atvejais mokinių, gaunančių iš tėvų 101 Lt ir daugiau per mėnesį smulkios išlaidoms, PG matmenų įverčiai didesni nei mokinių, gaunančių už juos mažiau pinigų per mėnesį. GT ir AA matmenų regresinėse lygtyse šis kintamasis nepateko į reikšmingų prognostinių veiksnių sąrašą. Tai rodo, kad tikslų, kurie suteikia gyvenimui prasmę, ir savirealizacijos jausmo turėjimas nebuvo susijęs su mokinių iš tėvų gaunamomis pajamomis smulkios išlaidoms.

Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad sociodemografiniai kintamieji paaiškina

tik labai mažą PG matmenų dispersijos procentą. Kur kas didesnę dalį paaiškina Didžiojo penketo asmenybės faktoriai – jie skirtingais deriniais statistiškai reikšmingai prognozavo visus PG matmenis.

Ypač išsiskyrė ekstraversijos faktorius, kuris statistiškai reikšmingai prognozavo visus šešis PG matmenis. Tai atitinka keltą hipotezę ir kitų autorių (Garcia, 2011, pauglių imties; Landa et al., 2010, studentų imties) gautus rezultatus, kad ekstravertų PG didesnė. Tačiau, skirtingai nuo keltos hipotezės, neurotiškumas reikšmingai prognozavo tik tris PG matmenis – AK, TS, SP. Šiame tyrime aukštesni neurotiškumo skalės balai rodo didesnę emocinį stabilumą. Ramūs, atsipalaidavę, šaltakraujiški mokiniai linkę turėti didesnę PG. Tai, kad neurotiškumas nepateko į reikšmingų prognostinių veiksnių sąrašą pagal AU ir GT matmenis, yra vyresnių klasių mokinių imties savitumas, neatkartojantis kitų autorių gautų rezultatų (Garcia, 2011). Apibendrinant, neurotiškumo faktoriaus nepatekimas į AU, GT, AA matmenų reikšmingai prognozuojančių kintamųjų sąrašą rodo, kad šie PG matmenys yra mažiau susiję su asmens emocija būseną. Sąmoningumo faktorius reikšmingai prognozavo AK ir GT matmenis. Abiejuose juose sąmoningumas buvo stipriausias prognozuojantis kintamasis ir paaiškino didžiausią dalį dispersijos, kurią paaiškina visa galutinė regresinė lygtis. Atvirumo patirčiai faktorius reikšmingai prognozavo keturis PG matmenis – AU, AA, TS ir SP. Įdomu pažymėti, kad didesni atvirumo patirčiai įverčiai prognozuoja mažesnius TS skalės įverčius. Vienintelis sutariamumo faktorius reikšmingai prognozavo tik vieną TS matmenį. Apibendrinant, kituose tyrimuo-

se būtų galima atlikti detalesnę PG matmenų ir juos reikšmingai prognozavusių asmenybės faktorių ryšių analizę, įvertinant smulkesnius asmenybės bruožus, sudarančius minėtus faktorius. Nustačius, kurios asmenybės savybės prognozuoja PG, galima tyrinėti toliau – analizuoti tik tos konkrečios asmenybės savybės sudedamųjų dalių ryšius su PG ir ieškoti, kuri dalis dar tiksliau padeda numatyti PG. Visai įmanoma, kad viena konkreči dimensija gali paaiškinti asmenybės ir PG ryšį. Tam tikro asmenybės faktoriaus, stipriausiai prognozuojančio PG, konkretaus bruožo radimas padeda geriau suprasti, kaip asmenybė veikia PG (Schimmack et al., 2004).

Kontrolės lokusas statistiškai reikšmingai prognozavo net penkis PG matmenis (išskyrus AU). Visais penkiais atvejais didesni internalumo įverčiai prognozavo didesnę PG. Stipriausiai jis buvo susijęs su AA matmeniu. Tokie duomenys patvirtina hipotezę dėl kontrolės lokuso priklausomybės nuo PG matmenų krypties. Kontrolės lokusas – daugialypis kintamasis, šiame tyrime buvo įvertintas tik bendru eksternalumo ir internalumo aspektu. Kontrolės lokuso, kaip ir specifinių asmenybės bruožų, ryšių su PG ištyrimas konkretesniais aspektais leistų tiksliau prognozuoti PG ir efektyviau vykdyti intervencijas. Taip pat, turint omenyje, kad internalumas yra susijęs su vidine motyvacija (Phares, 1976), nagrinėjant PG yra prasminga atsižvelgti į turimus mokinio tikslus ir jų siekimo motyvus.

Apibendrinant gautus rezultatus galima teigti, kad šiame tyrime analizuoti socio-demografiniai ir asmenybės prognostiniai kintamieji vis dėlto paaiškina tik nedidelę dalį PG matmenų dispersijos. Vadinasi,

ateities tyrimuose reikia ieškoti kitų prognostinių kintamųjų, kurie paaiškintų likusią didesnę dispersijos dalį ir dar labiau pagerintų supratimą, nuo ko priklauso Lietuvos vyresnių klasių mokinių PG.

Išvados

1. Vyresnių klasių mokinių psichologinė gerovė nesusijusi su šeimos sudėtimi, gyvenamąja vieta, dalyvavimu popamokinėje veikloje.
2. Lytis ir amžius nėra susiję su psichologine gerove didžiąja dalimi aspektų, išskyrus šiuos atvejus:
 - vaikinų aplinkos kontrolės, gyvenimo tikslo ir savęs priėmimo matmenų įverčiai didesni už merginų,
 - 18 m. mokinių asmeninio augimo ir gyvenimo tikslo įverčiai didesni negu jaunesnių.

3. Didesnis mokymosi sėkmingumas reikšmingai prognozavo didesnius asmeninio augimo ir gyvenimo tikslo matmenų įverčius, o mokinių iš tėvų gaunamos pajamos smulkioms išlaidoms nebuvo susijusios su šiais dviem psichologinės gerovės matmenimis.
4. Asmenybės kintamieji stipriau nei sociodemografiniai prognozavo mokinių psichologinę gerovę. Ekstraversija ir internalumas yra susiję su didesne psichologine gerove, sąmoningumas – su didesniais aplinkos kontrolės ir gyvenimo tikslo matmenų įverčiais. Emocinis stabilumas siejasi su aplinkos kontrolės, teigiamų santykių su kitais ir savęs priėmimo matmenimis. Neurotiškumas nesusijęs su autonomijos ir gyvenimo tikslo matmenimis.

LITERATŪRA

Abbott R. A., Croudace T. J., Ploubidis G. B., Kuh D., Richards M., Huppert F. A. The relationship between early personality and midlife psychological well-being: Evidence from a UK birth cohort study // *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*. 2008, vol. 43 (9), p. 679–687.

Abbott R. A., Ploubidis G. B., Huppert F. A., Kuh D., Croudace T. J. An evaluation of the precision of measurement of Ryff's psychological well-being scales in a population sample // *Social Indicators Research*. 2010, vol. 97, p. 357–373.

Bagdonas A., Pociūtė L. Eksternališkumo – internališkumo skalė // *Psichologija*. 1988, t. 8, p. 105–121.

Burns R. A., Machin M. A. Investigating the structural validity of Ryff's psychological well-being scales across two samples // *Social Indicators Research*. 2010, vol. 93 (2), p. 359–375.

Caffo E., Forresi B. Promoting resilience and psychological well-being in vulnerable life stages // *Psychotherapy and Psychosomatics*. 2008, vol. 77, p. 331–336.

Čekanavičius V., Murauskas G. Statistika ir jos taikymai. II. Vilnius: TEV. 2002.

De Raad B., Perugini M. (eds.). Big five assessment. Seattle, WA: Hogrefe and Huber, 2002.

Europos paktas dėl psichinės sveikatos ir gerovės. 2008 m. birželio 12–13 d., Briuselis. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/health/mental_health/docs/mhpact_lt.pdf [žiūrėta 2011 m. vasario 18 d.].

Fernandes H. M., Vasconcelos-Raposo J., Teixeira C. M. Preliminary analysis of the psychometric properties of Ryff's scales of psychological well-being in Portuguese adolescents // *Spanish Journal of Psychology*. 2010, vol. 13 (2), p. 1032–1043.

Florence Declaration. Mental well-being of children in Europe. Plans and perspectives, 13th European Society for Child and Adolescent Psychiatry Congress, Florence, Italy, August 25–29, 2007. Prieiga per internetą: http://www.escap-net.org/index34e2.html?option=com_content&task=view&id=17&Itemid=31 [žiūrėta 2011 m. kovo 23 d.].

Garcia D. Two models of personality and well-being among adolescents // *Personality and Individual Differences*. 2011, vol. 50 (8), p. 1208–1212.

Gurkšnytė V. Penkių faktorių modelio taikymas lietuviškajam apibūdinimų sąrašui. Bakalauro darbas. Darbo vadovė doc. G. Gintilienė, 2004. Vilnius.

Yi C.-C., Wu C.-I., Chang Y.-H., Chang, M.-Y. The psychological well-being of Taiwanese youth: School versus family context from early to late adolescence // *International Sociology*. 2009, vol. 24 (3), p. 397–429.

Keyes C. L. M., Shmotkin D., Ryff C. D. Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2002, vol. 82 (6), p. 1007–1022.

Landa A. J. M., Martos M. P., López-Zafra E. Emotional intelligence and personality traits as predictors of psychological well-being in Spanish undergraduates // *Social Behavior and Personality*. 2010, vol. 38 (6), p. 783–793.

Lent R. W. Toward a unifying theoretical and practical perspective on well-being and psychosocial adjustment // *Journal of Counseling Psychology*. 2004, vol. 51 (4), p. 482–509.

Lerner R. M. Adolescence: Development, diversity, context and application // Upper Saddle River: Prentice Hall, 2002.

McCrae R. R., John O. P. An introduction to the Five-factor model and its applications // *Journal of Personality*. 1992, vol. 60, p. 175–215.

Phares E. J. Locus of control in personality. Morristown, New Jersey: General Learning Press. 1976.

Psichikos sveikata (2008/2209(INI)), P6_TA(2009)0063. 2009 m. vasario 19 d. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0063+0+DOC+XML+V0//EN> [žiūrėta 2011 m. vasario 25 d.].

Reder P., McClure M., Jolley A. Influences between child and adult mental health // *Family Matters: Interfaces between Child and Adult Mental Health* / Ed. by P. Reder, M. McClure, A. Jolley. London: Routledge, 2006. P. 3–18.

Ryan R. M., Deci E. L. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being // *Annual Review of Psychology*. 2001, vol. 52, p. 141–166.

Ryff C. D. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1989, vol. 57 (6), p. 1069–1081.

Ryff C. D., Keyes C. L. M. The structure of psychological well-being revisited // *Journal of Personality and Social Psychology*, 1995, vol. 69, p. 719–727.

Ryff C. D., Singer B. H. Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being // *Journal of Happiness Studies*. 2008, vol. 9, p. 13–39.

Schimmack U., Oishi S., Furr R. M., Funder D. C. Personality and life satisfaction: A facet-level analysis // *Personality and social psychology bulletin*. 2004, vol. 30 (8), p. 1062–1075.

Schmutte P. S., Ryff C. D. Personality and well-being: Reexamining methods and meanings // *Journal of Personality and Social Psychology*, 1997, vol. 73 (3), p. 549–559.

Vera E., Thakral Ch., Gonzales R., Morgan M., Conner W., Caskey E., Bauer A., Matterna L.-A., Clark St., Bena K., Dick L. Subjective well-being in urban adolescents of color // *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*. 2008, vol. 14 (3), p. 224–233.

Zinn M. B., Eitzen D. S. Diversity in families. Boston: Allyn and Bacon, 2002, 6th ed.

PREDICTORS OF OLDER SCHOOLCHILDREN'S PSYCHOLOGICAL WELL-BEING

Živilė Šarakauskienė, Albinas Bagdonas

S u m m a r y

The rising numbers of the adolescents' psychological disorders, on the background of limited investments and available psychological services, awake interest in schoolchildren's psychological well-being.

The goal of the study was to determine which sociodemographic and personality variables are significant predictors of the older schoolchildren's

different psychological well-being dimensions. The dimensions of Lithuanian older schoolchildren's (N = 655, from 21 general and professional education schools) psychological well-being (autonomy (Cronbach's $\alpha = 0.72$), environmental mastery ($\alpha = 0.62$), personal growth ($\alpha = 0.60$), positive relations with others ($\alpha = 0.72$), purpose in life

($\alpha = 0.67$), and self-acceptance ($\alpha = 0.74$) were measured, and with the help of multiple linear regression the psychological well-being was found not to depend on family composition, living place (41.8% were from five biggest cities, 36.8% from region towns, 21.4% from villages), attendance of extracurricular activities. It wasn't possible to draw an unambiguous conclusion concerning psychological well-being independence on gender (58% were girls), age and economic resources. Boys had higher scores than girls in environmental mastery, purpose in life and self-acceptance, 18-year-old schoolchildren had scored higher than younger ones in personal growth and purpose in life dimensions; the amount of money received for minor expenses had no relationship with the latter two dimensions of psychological well-being. The internal locus of control predicted a higher psychological well-being. A higher learning success significantly positively predicted the autonomy, personal growth

and purpose in life. Personality variables predicted schoolchildren's psychological well-being stronger than did sociodemographic ones. Extraversion predicted a higher psychological well-being in all six dimensions, and the consciousness factor positively impacted the environmental mastery and purpose in life scores. Emotional stability predicted a higher environmental mastery, positive relations with others and self-acceptance. Neuroticism was unrelated with autonomy and purpose in life. Attention must be paid to the fact that the significant prognostic sociodemographic and personality variables analysed in the study accounted for only rather small amounts of psychological well-being dimension variance (from 16.5% in autonomy and personal growth to 28.6% in environmental mastery and positive relations with others).

Keywords: schoolchildren, psychological well-being, personality traits, locus of control, sociodemographic variables.

Iteikta 2011-08-22